

بررسی شمارگان مقالات و گزارش‌های منتشر شده در طول ۱۵ سال فعالیت فصلنامه کتاب با تأکید بر سهم نسخه‌های خطی و پیشنهاد انتشار نشریه تخصصی در این زمینه با عنوان «مخطوطات ملی» برای کتابخانه ملی ایران

• مهندس علی صادق‌زاده

دانشجوی دکترای کتابداری و اطلاع‌رسانی سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران

چکیده

این پژوهش نشان می‌دهد فصلنامه کتاب به عنوان یک نشریه علمی - تخصصی در زمینه کتابداری و اطلاع‌رسانی در طول ۱۵ سال انتشار، نقش مهمی در انعکاس مقالات و گزارش‌ها داشته است، ولی در حوزه نسخه‌های خطی که زیربنای رشته کتابداری می‌باشد، نقش مؤثری ایفا نکرده، حتی سالیانه یک مقاله در این باره منتشر نکرده و تنوع مطالب ارائه شده بسیار ناچیز می‌باشد.

۱۰ مقاله (۲٪) از تعداد ۴۸۴ مقاله، برابر با ۸۲ صفحه (۱/۵۸٪) از ۹۱۶۳ صفحه حجم فصلنامه در طول ۱۵ سال به نسخه‌های خطی مربوط می‌شود.

پیشنهاد شده فصلنامه کتاب ضمن شفاف نمودن سیاست خود در برابر نسخه‌های خطی، یک نفر متخصص در این زمینه به هیئت تحریریه دعوت کند و یا اینکه کتابخانه ملی - به عنوان کتابخانه مادر، داشتن رتبه چهارم گنجینه نسخه‌های خطی در کشور، انگیزه قوی مدیران کتابخانه به توسعه کمی و کیفی گنجینه خطی کتابخانه، عهده‌داری اطلاع‌رسانی و پژوهش در تمام زمینه‌های کتابداری در سطح ملی و بین‌المللی براساس اساسنامه مصوب - نسبت به انتشار فصلنامه تخصصی در زمینه نسخه‌های خطی با عنوان «مخطوطات ملی» اقدام کند.

کلیدواژه‌ها: فصلنامه کتاب، کتابخانه ملی ایران، نسخه‌های خطی، مخطوطات ملی.

مقدمه

نشریات یکی از مهم‌ترین محمل‌های گسترش نتایج پژوهش‌های علمی هر رشته است. مقالات منتشر شده در نشریات نیز به لحاظ سرعت انتشار، تازگی مطالب، تخصصی بودن محتوا و همچنین سهولت دسترسی، از ضروری‌ترین منابع مورد نیاز پژوهش‌اند. (نیازی، ۱۳۸۰، ص ۵۲)

جدیدترین اطلاعات و دستاوردهای پژوهشی از طریق مقاله‌ها به اطلاع همگان می‌رسد. بدین ترتیب، مقاله‌های مجله‌ها مهم‌ترین مجرای انتقال اطلاعات به شمار می‌آیند. (کاتوزیان، ۱۳۷۸، ص ۶۰) نشریات ادواری از حیاتی‌ترین مواد اطلاعاتی کتابخانه بویژه کتابخانه‌های دانشگاهی و تخصصی محسوب می‌گردند. (سلیمانی، ص ۳۸) بویژه «نشریات علمی - تخصصی» به عنوان وسیله‌ای برای توزیع، انباشت و تولید داده‌ها و اطلاعات علمی در جهت گسترش، شکوفایی، تعالی و پیشرفت همه جانبه آن، به طور روزافزون نقش حیاتی و اساسی دارد و نیز نقش سیستم عصبی آن جامعه را ایفا می‌کند. (زارع، ۲۸)

براساس آخرین ویرایش راهنمای مجله‌ها و روزنامه‌های ایران در سال ۱۳۸۲، از مجموع ۱۱۴۱ مجله، هجده (۱۸) عنوان مجله طبق

نمایه موضوعی [۲۳ عنوان طبق محتویات راهنما] به شرح زیر در موضوع کتابداری و اطلاع‌رسانی قرار گرفته است:

- موضوع کتابداری ۹ عنوان
- موضع کتاب‌شناسی ۱ عنوان
- موضوع کتاب و کتابداری ۲ عنوان
- موضوع کتاب و کتاب‌شناسی ۶ عنوان

لازم به ذکر است که راهنمای مجلات و روزنامه‌ها و نمایه موضوعی آن کامل نیست زیرا علی‌رغم داشتن موضوع نسخه‌شناسی در متن راهنما، در نمایه از آن خبری نیست و مجله نامه بهارستان نیز در متن نیامده است. تعداد بیشتری از این تعداد جنبه خبری و داخلی داشته و مقالات متعدد و مهمی ندارند و از اعتبار علمی برخوردار نیستند. فقط حدود ۶ عنوان (آینه میراث، اطلاع‌شناسی، دفتر کتابداری، کتابداری و اطلاع‌رسانی، فصلنامه کتاب و نامه بهارستان) به طور مستمر و منظم در اختیار پژوهشگران و علاقه‌مندان این رشته قرار می‌گیرند. از این ۶ عنوان، ۲ عنوان کاملاً در حوزه نسخ خطی و متون کهن (آینه میراث و نامه بهارستان)، ۳ عنوان به صورت موردی (دفتر کتابداری، کتابداری و اطلاع‌رسانی و فصلنامه کتاب) به نسخه‌های خطی پرداخته و یک عنوان (اطلاع‌شناسی) اصلاً در این حوزه فعالیت نداشته است.

هرچند به گزارش پنجمین نشریه شاخص‌های فرهنگی ویژه - که مجموعه آمارها، اطلاعات و شاخص‌های فرهنگی مربوط به حوزه مطبوعات را در کشور منتشر می‌کند - از سال ۶۷ تا ۷۷ تعداد نشریات کشور ۸ برابر شده است (صدای عدالت، ۱۳۸۰، ص ۱۰)، مقایسه تعداد نشریات حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی و متون کهن در کشورهای آسیایی - توسط اولریخ - نشان می‌دهد عملکرد ایران در این باره ضعیف بوده است و با داشتن ذخایر عظیم و بی‌نظیر میراث مکتوب چنین آمار پذیرفته نمی‌باشد. از سویی اطلاع‌رسانی در حوزه نسخه‌های خطی نسبت به کتب چاپی، پیچیده‌تر و نیازمند متخصص می‌باشد که تعداد این متخصصان نیز زیاد نیست. لذا ضروری است یافته‌ها و تجربیات این افراد مکتوب شود و در اختیار جامعه و علاقه‌مندان قرار گیرد. نباید فراموش کنیم که:

«سعادت و تعالی، ترقی و پیشرفت، فرهیختگی و شکوه فرهنگی، جمال و جلال مظاهر تمدنی، زمانی تجلی می‌یابد و هنگامی به اوج می‌رسد که بر پایه حاصل اندیشه‌های نخبگان پیشین باشد. فرهیختگانی که خشت‌های نخستین فرهنگ و تمدن ایران اسلامی را از سرچشمه‌های ناب و زلال آن فرا گرفته‌اند و دانش‌های گوناگون را برای بشریت به ارمان گذاشته‌اند.» (ایرانی، ۱۳۷۸، ص ۲)

نگاهی گذرا به مجله‌های تخصصی نسخه‌های خطی

در عصر حاضر، به دلیل تخصصی شدن علوم و گرایش افراد به فعالیت‌های تخصصی، منابع اطلاعاتی، مجلات و روزنامه‌ها نیز تخصصی شده‌اند. دانش مخطوطات از آن جهت که دانشی پایه برای دیگر علوم، خاصه علوم انسانی می‌باشد، از دیرباز مورد توجه پژوهشگران علوم مختلف بوده است.

هرچند این دانش در ایران به استثنای یک دوره به صورت علمی و آکادمیک مورد توجه قرار نگرفته است، اما علاقه‌مندان بسیاری را از دیگر شاخه‌های دانشگاهی و حوزوی به خود جذب نموده است و این پژوهشگران نیز سعی بر انتشار یافته‌های خود به صورت گزارش، مقاله و یا کتاب نموده‌اند. (وب سایت بیاض^۱)

در ایران نیز علاوه بر مجلات حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی، بسیاری از مجلات حوزه علوم انسانی و اسلامی مثل آینه پژوهش، بینات و بشارت به صورت پراکنده و یا در قالب ویژه‌نامه و مجلات دانشکده‌های علوم تربیتی و علوم انسانی دانشگاه‌ها نسبت به انتشار مقاله و مطالب دیگر در زمینه نسخه‌های خطی اقدام می‌کنند، که در اینجا مدنظر ما نیست و فقط مجلاتی که بیشتر مطالب آنها در حوزه نسخه‌های خطی بوده بیان می‌گردد:

- مَعَهَدُ الْمَخْطُوطَاتِ الْعَرَبِيَّةِ

نخستین مجله نسخه‌های خطی منتشر شده در دنیا می‌باشد که توسط صلاح‌الدین المنجد و از سال ۱۹۵۵ در قاهره انتشار یافت و ۲۶ سال در آن کشور منتشر می‌شد (۱۹۸۰) و با توقیف کوتاه از سال ۱۹۸۲ به مدیریتی دیگر در کویت به چاپ رسید و هنوز هم سالانه یک یا دو شماره انتشار می‌یابد.

- نسخه‌های خطی

پس از نشریه مَعَهَدُ الْمَخْطُوطَاتِ الْعَرَبِيَّةِ نشریه نسخه‌های خطی

فارسی بود که - در سال ۱۳۳۷ به همت زنده‌یاد محمدتقی دانش‌پژوه و استاد ایرج افشار - از سوی دانشگاه تهران آغاز به نشر کرد و کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دوازده جلد آن را از سال ۱۳۳۹ تا ۱۳۶۲ به چاپ رسانید.

- میراث شهاب

پس از توقف انتشار نشریه وزین نسخه‌های خطی تا سال ۱۳۷۴ که شروع انتشار مجله «میراث شهاب» می‌باشد، هیچ مجله تخصصی در ایران با موضوع دانش نسخه‌های خطی منتشر نشد. البته مجله میراث شهاب نیز در ابتدا با هدف اطلاع‌رسانی اخبار و وقایع کتابخانه حضرت آیت‌الله‌العظمی مرعشی نجفی (ره) شروع به کار کرد و بعد از حدود ۲ سال بود که هویت علمی به خود گرفت و با انتشار مقالات علمی ارزشمند، نقش پل ارتباطی میان پژوهشگران و دانش‌پژوهان این عرصه را به خود اختصاص داد.

- آیینۀ میراث

در سال ۱۳۷۷ شمسی، مرکز نشر میراث مکتوب پس از پنج سال فعالیت در زمینه نسخه‌های خطی اقدام به انتشار مجله‌ای در این حوزه با نام «آیینۀ میراث» کرد.

ارائه مقالات تحقیقی در موضوعات مربوط به تصحیح و تحقیق متون، بیان روش‌های تصحیح متون، نقد کتاب‌های تازه منتشر شده که از اهمیت علمی یا ادبی بالایی برخوردار باشند، معرفی اجمالی متون منتشر شده و معرفی مصححان بزرگ کشور، محتوای اصلی این مجله را تشکیل می‌دهد. (ایرانی، ۱۳۷۹، ص ۲)

- پیام بهارستان

مجله‌ای است که از سال ۱۳۷۹ توسط کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی منتشر می‌شود و در دسترس جامعه تحقیق و پژوهش قرار می‌گیرد. این مجله ابتدا بیشتر روی نسخه‌های خطی تمرکز داشت، ولی رفته رفته به اطلاع‌رسانی گرایش پیدا کرده و امروزه نمی‌توان آن را از مجلات حوزه نسخه‌های خطی به شمار آورد.

- نامه بهارستان

مجله‌ای است که از سال ۱۳۷۹ توسط کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی در زمینه مطالعات و تحقیقات نسخه‌های خطی منتشر می‌شود. این مجله رویکردی علمی و نسخه‌پردازانه داشته و عمدتاً بررسی ابعاد هنری نسخه‌های خطی در آن پررنگ‌تر می‌باشد.

با کمال تأسف باید بگوییم، با توجه به فراوانی کمی و کیفی پژوهش‌های عرصه نسخه‌های خطی فارسی و عربی در ایران و جهان توسط دانش‌پژوهان این عرصه، انتشار سه مجله تخصصی در ایران - میراث شهاب، آیینۀ میراث و نامه بهارستان - که آن هم یک مجله به صورت هر شش ماه یکبار و دو مجله به صورت فصلنامه منتشر می‌شود، کفاف انعکاس نتایج تحقیقات این عرصه را نمی‌دهد و جالب‌تر اینکه این مجلات به موقع منتشر نمی‌شوند و گاه دو فصل و یا یک‌سال انتشار این مجلات زمان می‌برد. (وب سایت بیاض)

برای روشن شدن اهمیت مسئله به طور مختصر چند مجله تخصصی در حوزه نسخه‌های خطی که در خارج از کشور انتشار

می‌یابند، معرفی می‌شوند:

1. Manuscripts of Middle East

این مجله به قطع بزرگ و کاغذ مقالات عالی و به اهتمام ژ. ژوتیکام، کتابدار و نسخه‌شناس مشهور هلندی، در سیدنی به چاپ می‌رسد و تاکنون شش مجلد از آن چاپ شده است.

2. Nouvelles des Manuscrits du Moyent-Orient

این نشریه از سال ۱۹۹۲ سالی دوبار با کمک و هدایت مدرسه مطالعات عالی علوم تاریخی و زبانی دانشگاه پاریس و همکاری بنیاد ماکس فان برخم^۲ انتشار می‌یابد.

3. Manuscripts Orientalia. International Journal for Oriental Manuscript Research

نشریه‌ای است نسبتاً مجلل و پرفایده و خاص نسخه‌های خطی اسلامی که به همت کتاب‌شناسان روس در پترزبورگ تهیه و منتشر می‌شود.

4. Codices Manuscript

مجله‌ای است در زمینه نسخه‌شناسی که در کشور اتریش منتشر می‌شود.

۵. آفاق الثقافة و التراث

نشریه‌ای است که بیشتر به مباحث مربوط به نسخه‌های خطی عربی می‌پردازد. این نشریه را مؤسسه «جمعه الماجد» در «دبی» چاپ و منتشر می‌کند.

۶. عالم المخطوطات و التوادیر

نشریه‌ای است که از سوی کتابخانه عمومی ملک عبدالعزیز (ریاض) سالی دو شماره منتشر می‌شود و بیشتر درباره نسخه‌های عربی مطالبی منعکس می‌کند (افشار، ۱۳۷۷، ۵۷ و ۵۸ و ۵۹).

بیان مسئله

مطبوعات یکی از مهم‌ترین رسانه‌های ارتباطی در جهان امروز است. علیرغم توسعه فناوری‌های ارتباطی و اطلاعات الکترونیک، نقش مطبوعات، همچنان درخشان و ارزنده باقی مانده است. از آنجا که اطلاعات حاصل از این نوع رسانه پایدارتر از رسانه‌های شنیداری و دیداری نظیر رادیو و تلویزیون است، همچنان مطبوعات از اسناد تاریخی و معتبر شمرده می‌شود (رحمانی، ۱۳۸۲، ص ۱۵).

چون سازمان اسناد و کتابخانه ملی براساس اساسنامه مصوب مجلس شورای اسلامی مؤسسه‌ای علمی، پژوهشی، آموزشی و خدماتی می‌باشد، از این‌رو از سال ۱۳۶۹ نسبت به انتشار فصلنامه‌ای در زمینه مسائل کتاب و کتابداری اقدام نموده، تا با کمک آن علاقه‌مندان این حوزه را با آخرین تحولات دانش کتابداری و اطلاع‌رسانی و تحقیقات و دستاوردهای پژوهشگران آشنا کند. لازم به یادآوری است که «یکی از شیوه‌های آموزش غیررسمی نیروی انسانی متخصص، می‌تواند انتشار مجله و نشریات ادواری تخصصی باشد» (سلطانی، ۱۳۷۷، ص ۷۵).

با اینکه مجموعه‌سازی (فراهم‌آوری)، نگهداری، سازماندهی و سرویس‌دهی نسخه‌های خطی، با کتب چاپی متفاوت می‌باشد، ولی در طول تاریخ کتابداری و کتابخانه‌ها، نسخه‌های خطی بخشی از

کتابخانه‌ها را تشکیل داده‌اند. کتابخانه ملی نیز با داشتن متجاوز از ۲۰ هزار نسخه خطی جزو کتابخانه‌های غنی کشور و منطقه در این حوزه می‌باشد و نفایس خوبی در گنجینه خود جمع‌آوری و حفظ کرده است که نیازمند تحقیق و اطلاع‌رسانی می‌باشند.

علاوه بر موارد یاد شده، یکی از وظایف اصلی کتابخانه ملی ارائه الگوها، راهکارها و خط‌مشی‌های استاندارد می‌باشد که لازم است کتابخانه ملی درخصوص فراهم‌آوری، سازماندهی (فهرست‌نویسی) و اطلاع‌رسانی نسخه‌های خطی نیز تلاش نموده و نظرات متخصصان این حوزه از این سازمان منعکس گردد.

هدف و فایده پژوهش

هدف پژوهش حاضر، بیان میزان توجه به موضوع نسخه‌های خطی در فصلنامه کتاب بوده است، به عبارت دیگر، در این تحقیق میزان مقالات و گزارش‌های منتشر شده در حوزه نسخه‌های خطی در طول ۱۵ سال انتشار فصلنامه مورد ارزیابی قرار گرفته است.

با توجه به اینکه مقالات منتشر شده در نشریات تخصصی، منعکس‌کننده وضعیت پژوهشی و توان علمی و از سوی دیگر کمبودها و مشکلات آن حوزه تخصصی می‌باشد، نتیجه این تحقیق می‌تواند ابزاری برای مقایسه و ارزیابی بوده و بیانگر وضعیت موجود باشد.

میزان اهمیت نسخه‌های خطی در حوزه کتاب، کتابداری و اطلاع‌رسانی در کتابخانه مادر کشور مشخص و همچنین خط‌مشی سازمان اسناد و کتابخانه ملی در صورت انتشار نشریه تخصصی در حوزه نسخه‌های خطی روشن می‌گردد.

پرسش‌های پژوهش

تحقیق حاضر درصدد پاسخگویی به پرسش‌های زیر می‌باشد:

۱. چه میزان از محتوای فصلنامه کتاب علمی بوده و به انتشار مقالات اختصاص دارد؟
۲. سهم مقالات مربوط به نسخه‌های خطی چقدر می‌باشد؟
۳. فصلنامه کتاب در معرفی سایت‌ها و پایگاه‌های اطلاعاتی، گزارش‌ها و اخبار مربوط به نسخه‌های خطی چقدر مؤثر بوده است؟
۴. آیا فصلنامه کتاب با تغییر خط‌مشی و اختصاص درصدی معین از صفحات فصلنامه به نسخه‌های خطی، می‌تواند نیاز تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان اطلاعاتی این حوزه را برطرف کند؟
۵. آیا سازمان اسناد و کتابخانه ملی علاوه بر فصلنامه کتاب به یک نشریه تخصصی در حوزه نسخه‌های خطی نیازمند است؟

پیشینه پژوهش

پژوهش‌های بسیاری درباره بررسی مقالات نشریات کتابداری صورت گرفته که مهم‌ترین آنها به شرح زیر می‌باشند:

- ۱ - وضعیت نشر مقاله‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی در سال‌های ۱۳۵۸-۱۳۶۸؛ (فرحزاد، ۱۳۷۱)
- ۲ - بررسی مقالات کتابداری و اطلاع‌رسانی (۱۳۷۴-۱۳۵۸)؛ (احمد لاری؛ فرزین، ۱۳۷۶)
- ۳ - بررسی مقالات کتابداری و اطلاع‌رسانی مجلات فارسی ایران؛

بررسی شمارگان مقالات و گزارش‌های منتشر شده در طول ۱۵ سال فعالیت فصلنامه کتاب با تأکید بر سهم نسخه‌های خطی ...

نگرفته است. فقط این احتمال وجود دارد که در تقسیم‌بندی مقالات، نسخه‌های خطی، درون دیگر موضوعات قرار گرفته باشد.

ارزیابی یافته‌های پژوهش

نتایج حاصله از پژوهش در جدول‌های ۱ تا ۴ آمده است:

جدول ۱، محتوای مطالب و تعداد آنها را در طول ۱۵ سال انتشار مجله به تفکیک سال نشان می‌دهد. تعداد مجلات منتشر شده در هر سال، نشان می‌دهد که مجله به طور مرتب چاپ و منتشر نشده است.

۴- بررسی گرایش‌های موضوعی نشریات کتابداری و اطلاع‌رسانی در سال‌های (۱۳۷۷-۱۳۴۷)؛ (نیازی، ۱۳۸۰)

۵- بررسی وضعیت نشر مجلات کتابداری و اطلاع‌رسانی در ایران؛ (سلطانی، ۱۳۸۱)

لازم به ذکر است که در هیچ یک از پژوهش‌های یاد شده و دیگر مطالعات گذشته، موضوع نسخه‌های خطی در بررسی موضوعی مقالات و نشریات حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی مورد توجه قرار

جدول ۱. تعداد مقالات و گزارش‌های چاپ شده در فصلنامه کتاب در طول ۱۵ سال

ردیف	سال	تعداد مجلات	مقاله	گزارش	گفت‌وگو	خبر	نمایشگاه	نقد مقاله	نقد کتاب	معرفی کتاب	نقد	معرفی نشریات الکترونیکی و ایران‌شناسی	معرفی سایت‌های اسلام‌شناسی	معرفی سایت‌های اینترنتی	معرفی کتاب‌های نفیس	یادمان	نام	جمع
۱	۱۳۶۹	۲	۲۲	۸	-	-	۱	-	-	۱۲	-	-	-	-	-	-	-	۴۵
۲	۱۳۷۰	۱	۱۷	۱	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۹
۳	۱۳۷۱	۱	۱۳	۳	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۷
۴	۱۳۷۲	۴	۲۲	۶	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۳۲
۵	۱۳۷۳	۲	۲۲	۷	-	۱۹	-	-	۲	۲۴	-	-	-	-	-	-	-	۷۶
۶	۱۳۷۴	۳	۲۵	۶	-	۳۵	-	-	۳	۲۱	-	-	-	-	-	-	۲	۹۶
۷	۱۳۷۵	۴	۳۲	۱۲	-	۴۶	-	۱	۳	۳۸	-	-	-	-	-	-	۳	۱۳۹
۸	۱۳۷۶	۳	۳۲	۶	-	۱۸	-	۱	۲	۱۴	-	-	-	-	-	-	-	۷۶
۹	۱۳۷۷	۳	۲۸	۴	-	۵	-	-	۱	۱۴	-	-	-	-	-	-	-	۵۵
۱۰	۱۳۷۸	۴	۳۵	۶	-	۲۰	-	-	۵	۲۰	-	-	-	-	-	۱	-	۹۱
۱۱	۱۳۷۹	۳	۲۷	۶	-	۹	-	-	-	۱۵	-	-	-	-	-	۱	۱	۶۳
۱۲	۱۳۸۰	۴	۳۱	۶	-	۱۶	-	-	-	۲۴	۸۱	-	-	-	-	-	-	۱۶۲
۱۳	۱۳۸۱	۴	۵۲	۸	۴	۱۸	-	-	-	۳۶	۴	۳۰	۹	-	-	-	-	۱۶۵
۱۴	۱۳۸۲	۴	۶۱	۱۱	۲	۱۵	-	-	-	۲۵	۷	۴۸	۲۴	-	۲	-	-	۱۹۹
۱۵	۱۳۸۳	۴	۶۵	۱۶	۵	۴۱	-	-	-	۳۱	۱۱	-	-	-	۵	-	-	۲۵۸
جمع		۴۶	۴۸۴	۱۰۶	۱۱	۲۴۲	۱	۳	۱۶	۲۷۴	۲۳	۷۸	۳۳	۸۰	۷	۲	۷	۱۴۱۳

بررسی پدیدآورندگان - که به علت تعداد محدود مقاله در جدول نیامده است - مطالب منتشر شده در حوزه نسخه‌های خطی نشان می‌دهد که بیشتر پدیدآورندگان از کارشناسان و اعضای هیئت علمی کتابخانه ملی می‌باشد. برای نمونه از ۱۰ مقاله، ۸ مورد آن یعنی ۸۰٪ توسط کارشناسان و اعضای هیئت علمی کتابخانه نوشته شده است. مقایسه جدول‌های ۱ و ۲ نشان می‌دهد از کل ۱۴۱۳ مورد مطلب چاپ شده، فقط ۳۶ مورد یعنی حدود ۲/۵۵٪ مربوط به نسخه‌های خطی است و از تعداد ۴۸۴ مقاله منتشر شده فقط ۱۰ مقاله در حوزه نسخه‌های خطی بوده که در حدود ۲ درصد می‌باشد.

جدول ۳، چون همیشه تعداد نمی‌تواند بیانگر واقعی آمار و ارزیابی صحیح باشد، کیفیت و حجم نیز مطرح است، به همین دلیل در این جدول و جدول شماره ۴، میزان صفحات به تفکیک نوع مطالب بیان شده است. بررسی نشان می‌دهد که بیشترین حجم مطالب، به ترتیب شامل مقالات (۶۹/۸٪)، گزارش (۹/۱٪)، معرفی کتاب (۲/۱٪)، خبر (۲/۲٪) می‌باشد. در سال‌های اخیر نسبت به سال‌های اول حجم مجله از نظر میزان صفحات افزایش چشمگیری داشته است.

جدول ۲. تعداد مقالات و گزارش‌های چاپ شده در فصلنامه کتاب در طول ۱۵ سال در رابطه با نسخ خطی

ردیف	سال	مقاله	گزارش	خبر	معرفی کتاب	معرفی رساله خطی	معرفی کتاب‌های نفیس	نقد	جمع
۱	۱۳۶۹	-	-	-	-	-	-	-	-
۲	۱۳۷۰	۱°	-	-	-	-	-	-	۱
۳	۱۳۷۱	-	-	-	-	-	-	-	-
۴	۱۳۷۲	۲	-	-	-	-	-	-	۲
۵	۱۳۷۳	۱	۱°	۲	-	-	-	-	۴
۶	۱۳۷۴	-	-	۲	-	-	-	-	۳
۷	۱۳۷۵	-	-	-	-	-	-	-	-
۸	۱۳۷۶	۱	-	-	۱	۱	-	-	۳
۹	۱۳۷۷	۱°	-	۱	۳	-	-	-	۵
۱۰	۱۳۷۸	۱°	-	-	-	-	-	-	۱
۱۱	۱۳۷۹	-	۱°	۲	-	-	-	-	۳
۱۲	۱۳۸۰	۱	-	-	-	-	-	-	۱
۱۳	۱۳۸۱	-	۱°	-	۳°	-	-	-	۴
۱۴	۱۳۸۲	-	-	-	-	-	۱°	-	۱
۱۵	۱۳۸۳	۲°	۱°	-	۱°	-	۲°	۳°	۸
جمع		۱۰	۴	۷	۹	۱	۳	۲	۳۶

* نشانگر آن است که توسط کارشناسان و اعضای هیئت علمی کتابخانه ملی ایران تهیه شده است.

تعداد مقالات از سیر صعودی و فزاینده خوبی برخوردار بوده و به طور میانگین، سالیانه حدود ۳۲ مقاله منتشر شده است. میزان گزارش‌ها از نظر آماری در طول ۱۵ سال تقریباً یکسان می‌باشد. تنوع مطالب در سال‌های آخر بیشتر شده و معرفی نشریات الکترونیکی، سایت‌های اسلام‌شناسی و ایران‌شناسی و سایت‌های اینترنتی که از نیازهای به حق محققان می‌باشد، به چشم می‌خورد. تنوع مطالب مجله در چند سال اول، فقط به مقاله و گزارش محدود می‌شد، ولی در سال‌های آخر نزدیک به ۱۰ مورد رسیده است.

جدول ۲؛ مطالب چاپ شده در حوزه نسخه‌های خطی را در طول ۱۵ سال انتشار فصلنامه کتاب نشان می‌دهد ۱۰ مقاله چاپ شده در طول ۱۵ سال، حاکی از آن است که به طور میانگین حتی سالیانه یک مقاله در موضوع نسخه‌های خطی در فصلنامه منتشر نشده و در بعضی از سال‌ها (۱۳۷۵) سهم نسخه‌های خطی در مجله به صفر رسیده است. گوناگونی مطالب نیز در سال‌های اول منحصر به مقاله می‌شده و در سال‌های آخر به ۴ مورد (مقاله، گزارش، معرفی و نقد) بسنده کرده است.

جدول ۳. تعداد صفحات مقاله‌ها و گزارش‌های چاپ شده در فصلنامه کتاب در طول ۱۵ سال

ردیف	سال	جمع صفحات	مقاله	گزارش	گفت‌وگو	خبر	نمایشگاه	نقد مقاله	نقد کتاب	معرفی کتاب	نقد	معرفی نشریات الکترونیکی	معرفی سایت‌های اسلام‌شناسی و ایران‌شناسی	معرفی سایت‌های اینترنتی	معرفی کتاب‌های نفیس	یادمان	نامه	معرفی	لاتین	جمع
۱	۱۳۶۹	۵۲۰	۳۶۰	۱۰۰	-	-	۶	-	-	۳	-	-	-	-	-	-	-	۸	۲۲	۲۱
۲	۱۳۷۰	۳۶۰	۲۹۸	۳۴	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۴	۱۴
۳	۱۳۷۱	۳۱۲	۲۵۸	۳۱	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۲	۱۱
۴	۱۳۷۲	۶۱۵	۴۷۰	۷۲	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۲۳	۳۴
۵	۱۳۷۳	۳۴۷	۲۳۹	۳۳	-	-	۱۶	-	-	۱۴	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۲	۲۱
۶	۱۳۷۴	۵۱۴	۳۵۵	۵۲	-	-	۱۹	-	-	۲۸	-	-	-	-	-	-	-	۲	۱۵	۳۰
۷	۱۳۷۵	۷۲۶	۴۳۴	۱۲۰	-	-	۲۵	-	-	۵۰	-	-	-	-	-	-	-	۶	۲۳	۴۰
۸	۱۳۷۶	۵۵۶	۴۱۱	۴۱	-	-	۱۶	-	-	۱۳	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۳	۵۵
۹	۱۳۷۷	۴۶۰	۳۳۹	۳۶	-	-	۷	-	-	۲۰	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۸	۳۳
۱۰	۱۳۷۸	۶۲۲	۴۶۱	۵۱	-	-	۱۵	-	-	۱۷	-	-	-	-	-	-	-	-	۲۷	۴۸
۱۱	۱۳۷۹	۴۸۴	۳۵۹	۴۴	-	-	۱۵	-	-	۱۴	-	-	-	-	-	-	-	۱	۱۹	۲۹
۱۲	۱۳۸۰	۶۴۸	۴۸۸	۳۱	-	-	۲۲	-	-	۲۸	-	-	-	-	-	-	-	-	۲۴	۴۸
۱۳	۱۳۸۱	۸۱۶	۵۵۰	۴۹	-	-	۲۱	-	-	۳۸	-	-	-	-	-	-	-	-	۲۵	۷۵
۱۴	۱۳۸۲	۱۰۲۸	۶۷۰	۵۶	-	-	۱۵	-	-	۳۱	-	-	-	-	-	-	-	-	۵۸	۹۳
۱۵	۱۳۸۳	۱۱۴۵	۶۸۴	۷۷	-	-	۳۰	-	-	۳۳	-	-	-	-	-	-	-	-	۷۶	۱۱۴
جمع		۹۱۶۳	۶۳۷۶	۸۲۷	۱۱	۲۰۱	۶	۲۵	۶۹	۲۷۶	۸۰	۵۱	۲۱	۴۶	۲۲	۱۳	۹	۸	۳۹۱	۶۶۵
% نسبت به کل			۶۹/۱۸%	۹/۱%	۹۰/۰%	۲/۳%	۰/۱%	۰/۳%	۰/۱۸%	۳/۱%	۹/۱%	۰/۶%	۰/۳%	۰/۱۵%	۰/۳%	۰/۱۲%	۰/۱%	۰/۱%	۴/۱۲%	۷/۳%

میانگین تعداد صفحات مجله، سالیانه ۶۱۰ صفحه بوده و به طور میانگین ۴۲۵ صفحه آن هر سال به مقالات اختصاص داشته است. از کل حجم مجله، ۳۹۱ صفحه (۴/۳٪) به صفحه‌عنوان و چکیده لاتین و ۶۶۵ صفحه (۷/۳٪) به مطالب متفرقه فارسی مانند صفحه‌عنوان فارسی، فهرست مندرجات و یادداشت سردبیر و ... اختصاص دارد.

جدول ۴، بررسی نشان می‌دهد در حوزه نسخه‌های خطی مقالات با ۸۲ صفحه (۵۷٪)، گزارش با ۲۴ صفحه (۱۶/۶٪)، معرفی کتاب‌های نفیس با ۱۴ صفحه (۹/۷٪) و ... به ترتیب بیشترین حجم را به خود اختصاص داده‌اند، و یک ناهماهنگی در تعداد صفحات، مربوط به نسخه‌های خطی در طول سال‌های متعدد می‌باشد. مقایسه جدول ۳ و ۴ نشان می‌دهد از کل ۹۱۶۳ صفحه مجله در طول ۱۵ سال، ۱۴۴ صفحه (۱/۵۸٪) در حوزه نسخه‌های خطی بوده است. همچنین حجم مقاله‌های منتشر شده در حوزه نسخه‌های خطی نسبت به کل مقاله‌ها به میزان ۱۲/۸٪ (۵۷٪-۶۹/۸٪) کاهش داشته است.

نتیجه‌گیری

حال با توجه به اطلاعات و آمارهای ارائه شده، با دید روشن‌تری می‌توان به ارزیابی این نشریه در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی بویژه نسخه‌های خطی پرداخت.

۱. انتشار مجله از نظر زمانی و مجلدات به طور منظم صورت نمی‌گیرد.

۲. با توجه به اینکه «یکی از معیارهای ارزیابی نشریات ادواری بررسی شماره‌های پیشین و سابقه آن و چگونگی برخورد و گزارش نشریه با موضوع و حوزه مربوطه می‌باشد» (اخوتی، ۱۳۸۱، ص ۸۶). سیاست فصلنامه کتاب در نشر مطالب در حوزه نسخه‌های خطی شفاف نبوده و نتوانسته در این زمینه نقشی ایفا کند.

۳. تنوع، تعداد و حجم مطالب، بویژه مقاله‌ها، رشد خوبی داشته، ولی در حوزه نسخه‌های خطی رشدی مشاهده نمی‌شود.

۴. با توجه به اینکه بخش خطی کتابخانه ملی از وجهه خوبی در سازمان برخوردار می‌باشد و منابع گرانمایی دارد، ولی در فصلنامه کتاب توجهی به این بخش نشده، یا کارشناسان، مدیران و اعضای

جدول ۴. تعداد صفحات مقالات و گزارش‌های چاپ شده در فصلنامه کتاب در رابطه با نسخه‌های خطی در طول ۱۵ سال

ردیف	سال	مقاله	گزارش	خبر	معرفی کتاب	معرفی رساله خطی	معرفی کتاب‌های نفیس	نقد	جمع صفحات در هر سال
۱	۱۳۶۹	-	-	-	-	-	-	-	-
۲	۱۳۷۰	۳	-	-	-	-	-	-	۳
۳	۱۳۷۱	-	-	-	-	-	-	-	-
۴	۱۳۷۲	۲۰	-	-	-	-	-	-	۲۰
۵	۱۳۷۳	۷	۸	۲	-	-	-	-	۱۷
۶	۱۳۷۴	-	-	۲	۱	-	-	-	۳
۷	۱۳۷۵	-	-	-	-	-	-	-	-
۸	۱۳۷۶	۱۶	-	-	۱	۱	-	-	۱۸
۹	۱۳۷۷	-	-	۱	۳	-	-	-	۴
۱۰	۱۳۷۸	۱۲	-	-	-	-	-	-	۱۲
۱۱	۱۳۷۹	-	۱۱	۲	-	-	-	-	۱۳
۱۲	۱۳۸۰	۷	-	-	-	-	-	-	۷
۱۳	۱۳۸۱	-	۳	-	۳	-	-	-	۶
۱۴	۱۳۸۲	-	-	-	-	-	۸	-	۸
۱۵	۱۳۸۳	۱۷	۲	-	۱	-	۶	۷	۳۳
جمع		۸۲	۲۴	۷	۹	۱	۱۴	۷	۱۴۴
درصد		۵۷٪	۱۶/۶٪	۴/۹٪	۶/۲۵٪	۰/۷٪	۹/۷٪	۴/۹٪	۱۰۰٪

هیئت علمی شاغل در بخش خطی اهتمام جدی نداشته‌اند.

پیشنهادهای

اگر به فعالیت‌های پژوهشی کتابخانه‌های مهم در حوزه نسخه‌های خطی نگاه کنیم، می‌بینیم کتابخانه مرعشی - که از نظر آمار رتبه اول گنجینه غنی مخطوطات اسلامی در کشور را دارا می‌باشد - با انتشار «میراث شهاب» به نگرانی علمی و اطلاع‌رسانی میراث مکتوب می‌پردازد.

استان قدس رضوی به عنوان دومین مجموعه‌دار نسخه‌های خطی در کشور، هر چند نشریه تخصصی ندارد، ولی از طریق «نشریه کتابداری و اطلاع‌رسانی» تا حدودی در انعکاس فعالیت علمی و پژوهشی در این حوزه طبق بررسی و ارزیابی صورت گرفته موفق بوده و نسخه‌های خطی جزو گروه‌های عمده موضوعی مورد اهمیت بوده است و تا پایان شماره ۱۷، از ۱۴۲ مقاله منتشر شده، ۱۱ عنوان (۷/۷۵٪) مربوط به نسخه‌های خطی می‌باشد (اخوتی، ۱۳۸۱، ص ۸۵) در حالی که در فصلنامه کتاب ۲٪ می‌باشد.

کتابخانه مجلس شورای اسلامی نیز که رتبه سوم را دارد، با انتشار پیام بهارستان، اخبار و گزارش‌های این حوزه را بازتاب داده و با انتشار «نامه بهارستان» فعالیت علمی و پژوهشی این حوزه را رونق بخشیده و تلاشی در خور تحسین انجام می‌دهد.

حال با توجه به اینکه کتابخانه ملی ایران:

۱. دارای رتبه چهارم گنجینه‌های خطی در کشور است.
۲. فضای خوبی با افتتاح ساختمان جدید در اختیار دارد.
۳. مدیریتی پویا در رأس سازمان و بخش کتاب‌های خطی قرار گرفته است.

۵. فصلنامه نسبت به ارائه مطالب با گرایش‌های تکنولوژی ارتباطات و فن‌آوری اطلاعات، پیشرفت خوبی داشته، ولی در زمینه نسخه‌های خطی با وجود برپایی همایش‌ها، سایت‌ها، پایگاه‌های اطلاعاتی و کاربردهای مختلف این علم در حوزه نسخه‌های خطی در سایر کشورها و مجلات فعالیتی نداشته است. مثلاً هیچ نشریه الکترونیکی، سایت و پایگاه اطلاعاتی در حوزه نسخه‌های خطی معرفی نشده است.

۶ چون مطالب منتشر شده در حوزه نسخه‌های خطی بسیار کم می‌باشد، به احتمال زیاد مخاطبان این حوزه علاقه‌ای به تهیه این مجله نداشته‌اند، در نتیجه مطالب و مقاله‌های منتشر شده مورد استفاده قرار نگرفته، نقد و بررسی هم نمی‌شود؛ زیرا «اندیشه‌های بدیع در هر حوزه علمی تا زمانی که در معرض نقد و ارزیابی متخصصان قرار نگیرد، از منزلت علمی برخوردار نخواهد بود». (حزری، ۱۳۷۷، ص ۱۷۹)

۷. طبق آمارهای موجود، کتابخانه ملی ایران، پس از کتابخانه‌های آیت‌الله مرعشی، استان قدس رضوی و مجلس شورای اسلامی از نظر نسخ خطی، غنی‌ترین گنجینه را داشته و رتبه چهارم کشور را دارا می‌باشد. ولی از نظر پژوهش و انعکاس مطالب و مقاله‌های مرتبط با این حوزه اثری جدی ارائه نداده است.

۸ کتابخانه ملی به یک نشریه تخصصی در «حوزه نسخ خطی» نیاز دارد، زیرا «تخصصی کردن مجله‌ها به مثابه یکی از راه‌های بهسازی مجلات، بارها مورد تأکید متخصصان موضوعی بوده است.» (طباطبایی، ص ۳)

۴. طبق اساسنامه، وظیفه هدایت و رهبری پژوهش‌های حوزه کتابداری و استاندارد نمودن فعالیت‌های کتابخانه‌ای اعم از مجموعه‌سازی، سازماندهی، اطلاع‌رسانی و حفاظتی را برعهده دارد. شایسته است سیاست شفاف و فعالیت منسجمی در حوزه معرفی و ارزیابی نسخه‌های خطی داشته باشد و نسبت به تدوین ارائه استانداردهای کاری این حوزه بر اساس تجربیات، تحقیقات و پژوهش‌های صورت گرفته و انعکاس مقالات، اخبار، گزارش‌ها و تصمیمات اتخاذ شده در این حوزه اقدام کند.

به همین منظور پیشنهاد می‌شود:

- حجم مشخصی از فصلنامه کتاب را به نسخه‌های خطی اختصاص داده و دست‌کم از یک نفر کارشناس نسخه‌های خطی به عنوان عضو هیئت تحریریه دعوت به همکاری نماید.

- نشریه تخصصی در این حوزه منتشر کند.

پیشنهاد دوم می‌تواند مؤثرتر واقع شود، چون سیاست اخیر فصلنامه کتاب در ارتقای درجه علمی از «علمی - ترویجی» به «علمی - پژوهشی» می‌باشد، عملاً از انعکاس گزارش‌ها، اخبار و مطالب متنوع معذور می‌باشد؛ از این رو انتشار نشریه تخصصی می‌تواند علاوه بر اینکه موارد یاد شده را تحت پوشش قرار دهد، به معرفی و نقد پایان‌نامه‌ها، متخصصان و زندگی آنها، کتاب‌ها، فهرست‌ها، دوره‌های آموزشی، همایش‌ها، نشست‌ها و سمینارهای داخلی و خارجی و همچنین اخبار و گزارش‌های بخش خطی خود سازمان نیز اقدام کند. از فواید دیگر این اقدام (انتشار نشریه تخصصی) می‌توان رشد و پویایی کارشناسان و اعضای هیئت علمی سازمان - بویژه بخش خطی - را یادآوری کرد.

- با ظهور و گسترش شبکه جهانی وب و ارزش‌های افزوده آن در نشر الکترونیکی نظیر سرعت بخشیدن به فرایند نشر اطلاعات، صرفه‌جویی در هزینه‌ها و بی‌نیازی از فرستادن نشریات، سهولت استفاده و ذخیره‌سازی اطلاعات، بهتر است سازمان اسناد و کتابخانه ملی نشریه تخصصی را هم به شکل چاپی و هم به شکل الکترونیکی منتشر کند.

- عنوان «مخطوطات ملی» از سوی پژوهشگر مقاله برای نشریه تخصصی در صورت موافقت دست‌اندرکاران سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران پیشنهاد می‌شود.

پی‌نوشت‌ها

1. Bayaz
2. Max Van Berchem

منابع و مأخذ

۱. احمد لاری، رکن‌الدین؛ فرزین، فرزانه. «بررسی مقالات کتابداری و اطلاع‌رسانی (۱۳۷۴-۱۳۵۸)»، کتابداری، دفتر بیست و ششم و بیست و هفتم.
۲. اخوتی، مریم؛ نوروزی چاکلی، عبدالرضا. (۱۳۸۱) «بررسی و ارزیابی نشریه کتابداری و اطلاع‌رسانی کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد آستان قدس رضوی». کتاب

- ماه کلیات. شماره ۶۲
۳. «از سال ۶۷ تا ۷۷ تعداد نشریات کشور ۸ برابر شده است» (۱۳۸۰). صدای عدالت، ۳۱۱۹.
  ۴. اشکنی‌پور، ناصر (۱۳۸۳). «پژوهشنامه اطلاع‌رسانی». کتاب ماه کلیات. شماره ۸۴.
  ۵. ایرانی، اکبر (۱۳۷۸). «اقتراح: یادداشت آینه». آینه میراث، سال دوم، شماره اول و دوم (پیاپی ۵ و ۶).
  ۶. ایرانی، اکبر (۹ - ۱۳۷۸). «بانک اطلاع‌رسانی متون: یادداشت آینه» سال دوم، شماره سوم و چهارم (پیاپی ۷ و ۸).
  ۷. افشار، ایرج (۱۳۷۷). «مجله‌های نسخه‌های خطی». آینه میراث، سال اول، شماره اول.
  ۸. تیمورخانی، افسانه (۱۳۷۸). «تحلیل اسنادی مقالات تألیفی فصلنامه کتاب» فصلنامه کتاب، دوره سیزدهم، شماره سوم (پیاپی ۵۱).
  ۹. حرّی، عباس (۱۳۷۷). «ابطه مجلات تخصصی و ارتقای متخصصان در ایران». اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال ششم، شماره ۲۱.
  ۱۰. رحمانی، بتول (۱۳۸۲). «بررسی تعداد مقالات و گزارش‌های منتشر شده در باره کتاب و کتابخوانی...». فصلنامه کتاب، دوره چهاردهم، شماره اول (پیاپی ۵۳).
  ۱۱. زارع، بیژن. «تاریخچه مجلات علمی - تخصصی در ایران». رسانه، سال دهم، شماره دوم (پیاپی ۳۸).
  ۱۲. سلطانی، پوری (۱۳۸۲). «راهنمای مجله‌ها و روزنامه‌های ایران». تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.
  ۱۳. سلطانی، شیفته (۱۳۷۷). «آشنایی با مجلات کتابداری ایران». فصلنامه کتاب، دوره نهم، ۱.
  ۱۴. سلطانی، شیفته (۱۳۸۴). «بررسی وضعیت نشر مجلات کتابداری و اطلاع‌رسانی در ایران». مجموعه مقاله‌ها همایش‌های انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی در ایران (جلد اول). به کوشش محسن حاجی زین‌العابدینی. تهران: انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.
  ۱۵. سلیمانی، حجت‌الله. «اینترنت و نشریات ادواری کتابخانه‌ها». کاما، شماره ۱۷.
  ۱۶. طباطبایی، کاظم. «تخصصی کردن مجله‌های علمی کشور: ضرورت‌ها، موانع، مشکلات و راه‌حل‌ها». نشریه دانشکده هیات دانشگاه الیهات دانشگاه فردوسی مشهد، شماره ۵۵.
  ۱۷. فرحزاد، محمد (۱۳۷۱). «وضعیت نشر مقاله‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی در سال‌های ۱۳۵۸-۱۳۶۸». کتابداری، دفتر نوزدهم.
  ۱۸. کاتوزیان، آذر (۱۳۷۸). «بررسی مقالات کتابداری و اطلاع‌رسانی مجلات فارسی ایران در فاصله سال‌های ۱۳۵۷-۱۳۷۲». فصلنامه کتاب، دوره دهم، ۳ پیاپی ۳۹.
  ۱۹. نیازی، سیمین (۱۳۸۰). «بررسی گرایش‌های موضوعی نشریات کتابداری و اطلاع‌رسانی در سال‌های ۱۳۷۷-۱۳۴۷». فصلنامه کتاب، شماره ۴۵.

الف) سایت وب انتخاب. [پيوسته]. قابل دسترس در

<http://www.entekhab.ir>

ب) سایت وب بیاض [پيوسته]. قابل دسترس در

<http://www.bayaz.ir>